

**МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 20-Х РР.
XX СТ.**

Розглянуто діяльність мистецьких навчальних закладів і державних установ управління культурно-освітньою галуззю в умовах соціокультурної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: *культурологія, соціокультурні процеси, система мистецької освіти, державотворення.*

Рассмотрена деятельность учебных заведений искусства и культуры, государственных органов управления отраслью образования и культуры в условиях трансформационных процессов украинского общества.

Ключевые слова: *культурология, социально-культурные процессы, система образования искусства и культуры, государственное строительство.*

The article discloses study of activity of educational establishments of art and culture, state organs of education and culture branch management in the conditions of ongoing transformation processes of Ukrainian society.

Key words: *culturology, social and cultural process, culturological researches, construction of the state.*

Стверджуючи гуманістичну етику, розглядаючи людину як найвищу цінність суспільства, освітня система в Україні за головну мету ставить забезпечення духовного, професійного й інтелектуального розвитку особистості. Особлива роль у цьому контексті у ХХ ст. надається професійній мистецькій освіті. Інституціоналізована як система, вона належить до специфічної освітньої галузі, в якій синергетично поєднані процеси формування культури людини, самоорганізації та соціокультурної діяльності.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі розбудови інформаційного суспільства України інституціоналізовані освітні системи з їх регіональним розмаїттям стають важливим інструментом забезпечення соціальної гармонії, культурного розвитку та, в кінцевому результаті, економічного прогресу. Метою дослідження є вивчення теоретичного і практичного досвіду самоорганізації системи мистецької освіти, що надає можливість прогностичного передбачення соціокультурних змін, подальшого дослідження перспектив сучасної державотворчої діяльності, надання наукової оцінки культурної політики країни.

Дослідження архівних матеріалів засвідчує, що розвиток професійної освітньої діяльності в Україні був протягом усього часу її формування залежний від ставлення до національних інтересів українців урядів тих країн, у складі яких вона перебувала.

Так, боротьба з усілякими національними проявами царського уряду тривалий час не надавала можливості навіть у центральному регіоні України — Києві — відкрити консерваторію, в той час, як у Петербурзі та Москві подібні заклади існували ще із середини XIX ст., художню академію. Усіма силами уряд перешкоджав діяльності М. В. Лисенка й інших національно налаштованих діячів, спрямованої на створення національного навчального закладу. Придушувалося все, що виходило за межі розуміння академічного мистецтва — Європейського за напрямом. Не кращим був і стан української культури в землях, що перебували під патронатом Австро-Угорщини, Польщі тощо.

Але вже після революційних подій 1917 р. майже всі уряди України визнають розвиток культури й освіти справою загальнонародною.

Так, Центральна Рада Української Народної Республіки в червні 1917 р. сформувала Генеральний Секретаріат, до складу якого входило 9 секретарів, один з яких опікувався освітою. При секретарстві освітніх справ у липні 1917 р. створено мистецький відділ [31].

До стратегії діяльності Генерального секретаря освіти входило: українізація освіти, підготовка плану розбудови єдиної школи, початок формування професійної освіти в державі, організація підготовки нового вчительства, реорганізація управління системою освіти [12, с. 18]. Одним із завдань II-й Всеукраїнській учительській з'їзду у Києві визначав, що «в шкільній роботі мусить мати місце національна творчість, словесна, музична, мистецька, в згоді з індивідуальними нахилами дітей...» [18]. Підтвердженням розуміння громадськістю і освітянськими лідерами важливості системної мистецької підготовки є й інші документи. Один з них — рекомендація навчальним закладам, підписана Генеральним секретарем освіти І. М. Стешенком, яка пропонує використовувати в навчальному процесі «реєстр оригінальних та перекладних п'єс, визнаних Театральним відділом можливим для виконання учнями середніх шкіл, і збірників віршів для декламації» [29]. Затвердженням Генеральним секретарством народної освіти Планом управління освітою «на Україні», крім іншого, передбачалося органам управління освітою видавати з бюджету грошову допомогу для розвитку самодіяльності народів України в напрямку поширення та поглиблення освіти, а також в напрямі розвитку мистецтв [17].

Як відзначає С. Пастернак у дослідженні «Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 рр.», в країні існувала «мала сітка середніх, вищих і професійних шкіл, до всього того нагромадження різних типів шкіл, не зв'язаних ні єдиним планом, ні єдиною системою. Майже цілковита відсутність позашкільної освіти ...» [16]. Завдячуючи діяльності міністрів освіти (в різних

урядах — генерального секретаря освіти), всі уряди, що створювалися та існували до остаточного встановлення радянської влади в Україні (за деяким винятком, обумовленим воєнними подіями), намагалися впорядкувати діяльність навчальних закладів. При цьому жоден з урядів особливої уваги мистецьким навчальним закладам не надавав. Законом від 5 грудня 1917 р. Центральна Рада встановила, що всі просвітні інституції Міністерства Внутрішніх справ, Торгівлі і Промисловості, Призренія Відомства Імператриці Марії, які існували на Україні, переведені в Секретарство Справ Освітніх. Центральний орган виконавчої влади бере на себе питання фінансування навчальних закладів. За рішенням уряду прибуткові і видаткові рахунки навчальних закладів мали бути віднесені до бюджету Української Народної Республіки [28]. У грудні 1917 р. УЦР прийнято закон, згідно з яким у відання Секретарства освіти передано всі школи і просвітні установи (музичні, театральні школи) [26], а Генеральним секретарством народної освіти УНР було підписано циркуляр директорам навчальних закладів, яким зазначалося, що всі просвітні інституції, які існують в Україні, переводяться в Секретарство Справ Освітніх для подальшого фінансування з бюджету Української Народної Республіки [30]. У цей же час Декретом РНК РСФСР від 5 червня 1918 р. у відання Народного комісаріату освіти передаються всі навчальні й освітні установи та заклади всіх відомств, заклади дошкільного виховання і позашкільної освіти, казенні, громадські та приватні. Метою таких рішень було «перетворення навчально-виховної справи, об'єднання і оновлення її на началах нової педагогіки та соціалізму» [23].

На перших етапах створення нової системи управління освітою в новій країні влада Генерального секретарства народної освіти поширювалася на всі ділянки українського культурного життя: науку, культуру, архівну справу, охорону пам'яток історії та мистецтв [1].

3 травня 1918 р. вперше в назві державної установи виникло слово «мистецтво». Міністерство освіти і мистецтв стало опікуватися діяльністю консерваторій, музичних училищ — мистецьких навчальних закладів, галуззю мистецтва як важливим напрямом діяльності державної установи. У цей час було «вжито заходів до можливого збереження для національної культури пам'яток старовини і мистецтва, до забезпечення розвою національного театру та до пристосування кінематографа на потреби освіти і виховання в національному напрямку» [32].

При цьому завдання, які виникали перед країною і професійною освітою, були далекі від мистецтва. М. Грушевський зазначав, що «ми занадто гарно співаємо в порівнянні з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах. У нас занадто гарна література, музика,

мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі... Ми всю свою увагу звертали виключно на культуру краси, слова, форми, і коли доля поставила нас перед завданням будови державного, соціального й економічного ладу, в таких невимовно тяжких обставинах після трьохлітньої небувало руйнівної війни, серед усобиці й анархії, — в повній наготі виявилася недостача у нас сил практичних, організаційних, адміністративних, технічних ... Покоління, котрих жеде Україна тепер, повинні бути людьми діла реального, практичного — спеціалісти адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового і морського діла, техніки різних категорій: технологи, механіки, електротехніки, гірняки, гідротехніки, агрономи. Треба відкинути погляд, що ці спеціальності практичні менш цінні, менш благородні, ніж заняття гуманітарні. Треба в цей бік якраз обернути всі здібності, всі таланти нинішніх і найближчих поколінь ...» [4].

Таким чином, уперше було задекларовано як місце мистецької освіти в пріоритетах діяльності уряду, так і концепцію розмежування професійної і загальноосвітньої підготовки, яку пізніше і під різними гаслами реалізувала радянська влада. Це питання стало одним з найважливіших у реалізації розбудови професійно спрямованої освіти та зумовило подальші реформи в усіх, зокрема мистецьких навчальних закладах, і визначення їх місця в системі освіти.

Система професійної освіти в Україні (складовою якої були й музичні, художні, театральні навчальні заклади) почала формуватися в 1920 р. разом з усією системою освіти України, зруйнованої воєнними подіями 1917-1919 рр. За цитатою Я. П. Ряппо, освітня система в цей час складалася із «середніх індустріально-технічних шкіл — 10; середніх сільськогосподарських шкіл — 6; нижчих шкіл: ремісничих — 225, сільськогосподарських — 54; індустріально-технічного напрямку — 144; торговельно-промислових — 21; фельдшерських та акушерсько-фельдшерських — 16; мистецьких — 11» [9]. Отже, кількість мистецьких професійно спрямованих навчальних закладів, що існували у великих культурних центрах, від 487 становила 2,2 відсотки.

Культурна політика перших радянських часів, крім націоналізації культурно-мистецьких і освітніх закладів, послідовно втілювала в життя й інші ідеологічні пріоритети, зокрема мовне питання. У Декларації Тимчасового робітничо-селянського уряду України, проголошеної 26 січня 1919 р., зазначалося: «просвіта народних мас є одною з перших умов зрозуміння цими масами своїх класових революційних завдань». При цьому уряд ставив завдання «створити єдину трудову школу..., відкрити широкий доступ до університетської та фахової освіти робітничим і селянським масам, організувати народні університети», а викладання

в навчальних закладах здійснювати мовою, залежно «від волі місцевого робітничого і селянського населення» [6]. Щодо вищої школи, то утворення «рівнобіжних (паралельних) курсів на різних вживаних мовах України», як зазначалося в згаданій Декларації, мало надати можливість кожному навчатися своєю рідною мовою.

У результаті певної «автономізації» політики в УСРР ствердилася специфічна форма радянської державності, Україна мала так званий статус незалежної держави. Ця радянська «незалежність» дала змогу Україні протягом кількох років скористатися освітньою, культурною і мовною свободою.

Освітня система України, що формувалася у 20-ті рр. минулого століття за часів діяльності Народного комісара освіти УСРР Г. Ф. Гринька, відрізнялася від запропонованої російським Наркомосвіти на чолі з А. В. Луначарським схеми «єдиної трудової школи», в якій за головну основу системи бралася загальнополітехнічна освіта, де мало забезпечуватися виконання програм загальноосвітніх дисциплін.

Українська схема відкидала трудову школу і замінювала її школою професійною, яка будувалася за галузевим принципом. Її завданням було термінове відтворення робочої сили різних рівнів кваліфікації. У цій схемі університети профосвіти, що існували за Російською схемою, ліквідувалися, а побудовані єдині інститути в галузях народного господарства і культурного будівництва синтезували в собі спеціальні та загальноосвітні знання.

Основні принципи організації освіти в Україні передбачали самостійність освітньої справи, яка не потребувала союзного освітнього органу.

Основні ж засади освіти в РСФСР мали імперські цілі і розумілися так, що їхнє ствердження неминуче мало привести до утворення союзного органу освіти.

На думку українського педагога і психолога, автора педагогічних праць Г. Ващенко, українська освітня система «... в порівнянні з системою РСФСР знижувала рівень освіти молоді і надавала їй вузький професійний характер» [3]. Разом з тим інші дослідники [13] вважають, що ця система базувалася на врахуванні соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні на початку 20-х рр. У системі професійної освіти передбачалася діяльність: професійної школи — дво- або трирічна з однорічним після того практичним стажем — для підготовки кваліфікованих працівників; технікуму — з трирічним курсом — для підготовки інструкторів; інституту — з чотирирічним курсом — для підготовки висококваліфікованого спеціаліста-практика; академії — з дворічним курсом — для підготовки ученого з тої чи іншої галузі науки [21, с. 8]. У цій системі професійна освіта ставала не зовнішнім додатком загальної освіти, а її ґрунтовним джерелом. Базою для

утворення професійної освіти ставали професійні школи, а спеціалізація в галузі наукової творчості планувалася через інститути й академії. Нова система освіти поставила питання про ліквідацію всіх освітніх установ, що були збудовані попередніми урядами й існували в країні [2, с. 147-148]. Зважаючи на тенденції, започатковані українськими національними урядами 1917–1919 рр., Україна була зорієнтована на розбудову окремої від інших частин Російської імперії освітню систему і ставила завданням відтворення в регіонах робочої сили різних рівнів кваліфікації в нових економічних умовах. Але новою парадигмою була ідея державної монополії в освітній справі з метою виховання молоді в дусі нових комуністичних ідей.

Питання реформування різноманітних колишніх середніх і вищих навчальних закладів зрушило з місця проблему створення додаткової управлінської структури — Українського Головного Комітету Професійної та Спеціально-наукової Освіти під керівництвом Я. П. Ряппо.

Укрголовпрофосвіта, створена в 1920 р., була «... не стільки органом Наркомосу, яким вона вважалася формально, скільки конкуруючим з ним самостійним відомством...» [25]. Так, з його ініціативи із запропонованої Наркомом освіти того часу Г. Ф. Гриньком «Схеми Народної Освіти У.С.Р.Р.» було вилучено наукову вертикаль. Технікуми й інститути визнано за рівноправні як вищі навчальні заклади з тією різницею, що технікум мав завданням підготувати вузького спеціаліста, а інститут — спеціаліста-адміністратора й організатора.

Мистецькі навчальні заклади в цей період, зазвичай, створювали навчальні комплекси, які поєднували музичні (художні, театральні) професійні школи, музичні (художні) технікуми, консерваторії тощо і забезпечували наскрізну повну підготовку спеціаліста. В результаті таких нововведень у 20-ті рр. вони неодноразово реформувалися. Об'єднувалися і роз'єднувалися музичні училища, консерваторії, музичні технікуми, школи в пошуках нової наскрізної вертикалі системи підготовки кадрів, з використанням наявного кадрового потенціалу, здатного забезпечити виконання урядових рішень. Створювалися народні консерваторії, творчі гуртки, провадилася широка громадсько-пропагандистська діяльність тощо.

Експерименталізм урядових рішень цих років певним чином позначився на діяльності і кадровому складі Київської консерваторії, Київського музичного училища (музичного технікуму), мистецьких навчальних закладах інших культурних центрів — Одеси (музичного та художнього училищ), Харкова (музичного та художнього училищ). Так, до 30-х рр. об'єднувалися і ставали самостійними Київська консерваторія, Київське музичне училище

(музичний технікум) та музично-драматичний інститут; Харківська консерваторія (музична академія), Харківське музичне училище і музично-драматичний інститут; Одеська консерваторія, Одеське музичне училище, два одеські музичні технікуми та музичний інститут, музична професійна школа, музично-театральний технікум тощо.

Концептуально недоопрацьовані ініціативи державних органів освіти поширити єдину модель освіти на всі вищі навчальні заклади в мистецькій освіті призвели до певних недоречностей. Так, керівника мистецького колективу — диригента хору, оркестру тощо — мав готувати музичний інститут, а оркестрантів, виконавців — музичний технікум. Це руйнувало зв'язок теорії і практики, єдність якого стала надбанням, позитивним досвідом організації навчального процесу в мистецьких навчальних закладах. Нововведення порушувало цілісність підготовки виконавця, педагога, митця.

Водночас у контексті процесів українізації, уніфікації та централізації 20-і рр. в історії освітньої системи України є чи не єдиним часом, коли вдалося забезпечити розробку і прийняття Кодексу Законів про народну освіту УСРР. Це був перший і єдиний документ такого рівня в колишньому Радянському Союзі. Незважаючи на те, що Кодекс діяв нетривалий час, він створив належне правове поле для функціонування освітньої системи України, в якій окремим пунктом визначено й місце художньої (мистецької) освіти. Вона мала окрему професійну галузеву вертикаль і поділялася на музичну, образотворчого мистецтва, театральну-сценічну та літературну. Як зазначалося в Кодексі, «... враховуючи виховне значення мистецтва, Головополітосвіта сприяє трудящим масам у справі залучення їх до скарбів і досягнень мистецтва, одночасно ознайомлюючи їх з самим процесом і прийомами творчості з метою виявлення нового мистецтва, що відповідає психіці та ідеології трудящих мас» [10, с. 171-172].

Кодекс був спрямований на українізацію освітньої системи, звільнення України від впливу російської культури, розбудову української культури на національному ґрунті, дія якої ніколи не припинялася в глибинах українського народу.

Актуальним у цей час було питання українізації навчального процесу в мистецьких навчальних закладах, як і в інших навчальних закладах, особливо в східних регіонах. Декретом РНК УСРР від 27 липня 1923 р. «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ» передбачалося «в усіх, без винятку, школах професійної освіти ввести обов'язково навчання української мови і спеціальні курси українознавства». Окремим пунктом у згаданому декреті ставиться завдання в галузі художньої освіти (загальноприйнята в той час назва музичних, образо-

творчих, театральних, літературних навчальних закладів — авт.) щодо українізації «професійної освіти на Правобережжі, Полтавщині і, по змозі, в інших губерніях» [7].

Як відомо, в перші роки нової влади в Україні всі вищі навчальні заклади перебували на державному утриманні. Але у зв'язку зі складним матеріальним становищем країни держава тільки періодично виділяла кошти на їх існування. Так, у 1924/1925 навч. р. на одного студента виділялося 205 крб, що не давало можливості мінімально забезпечити потреби навчального закладу. Вони були переведені на самоокупність. Так, Київська консерваторія брала із студентів плату за навчання 50%, Музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка — за експлуатацію концертної зали: концерти, вистави тощо. Вищі навчальні заклади перетворювалися на виробничі колективи, за якими закріплювалися землі. За рішенням ВУЦВК від 1 лютого 1922 р., за художніми навчальними закладами встановлювалась норма земельних ділянок: польової землі — 35 десятин, городньої — 4 десятини. Класовий принцип матеріального забезпечення студентів звільняв від плати тільки студентів із середовища пролетаріату та незаможного селянства. Решта студентів з інших верств населення, а в мистецьких навчальних закладах вони складали більшість, мала платити від 40 до 80 крб на рік [19, с. 168].

Стан економіки визначив необхідність визнання й специфіки мистецьких навчальних закладів. Уряд приймає й спеціальне рішення щодо підтримки науково-мистецьких закладів. Постановою РНК УСРР від 12 лютого 1924 р. «Про спеціальні кошти для наукових і науково-мистецьких закладів УСРР» [6] кожному науково-мистецькому закладу дозволено утворювати спеціальний грошовий фонд (під назвою спеціальних коштів даного закладу). Кошти, отримані від влаштованих концертів, лекцій, виставок, видовищ, могли витратитися на потребу закладу, на додаткові роботи в науковій галузі, утримання позаштатного наукового і технічного персоналу. Це мало стати суттєвою підтримкою до недостатнього бюджетного фінансування галузі мистецтва і культури, впровадження інших урядових рішень.

Цей період соціально-культурного розвитку відзначається подальшим піднесенням національної самосвідомості українців. «Дерусифікація в освітній справі виявляється насамперед в заміні російської викладової мови українською в школах і інших освітніх установах, призначених для українського народу...», — згадував С. Сірополко в праці «Народня освіта на Советській Україні» [21, с. 198].

Для партійних лідерів Радянського Союзу українізація, «як і весь процес коренізації, була тимчасовим тактичним відступом, політичною грою» [5], яку вони не сприймали серйозно.

Інакше розглядали сутність форм проведення українізації такі керівники української верхівки, як О. Я. Шумський, В. Я. Чубар, Г. І. Петровський, Г. Ф. Гринько, М. О. Скрипник. Розглядаючи її як «необхідний засіб соціалістичного будівництва, як знаряддя соціалістичного будівництва в руках українських трудящих мас», вони намагалися здобути більшої самостійності у державному будівництві [15, с. 76].

Так, одним з перших кроків новопризначеного в 1924 р. Наркома освіти було підписання нового тексту угоди про взаємовідносини між Наркомосами України і Росії, якою передбачалося, що Наркомос РСФСР здійснює контакти з місцевими органами й установами на території України виключно через Наркомос України. Відповідним чином мали здійснюватися відносини Наркомосу України з місцевими органами й установами на території Росії [27].

Після прийняття ЦК КП(б)У рішення «Про реорганізацію НКЮ УСРР» 6 лютого 1925 р. доба відносної самостійності освітніх галузей і навчальних закладів закінчилася. Новий Наркомос запровадив систему звітності закладів освіти, яка, за словами сучасників, була абсурдною [14] з точки зору освітян та ставила їх діяльність під тоталітарний контроль. Наприклад, важливим показником у роботі вищого навчального закладу стала наявність в них певного відсотка робітників і селян. Створювати нову соціокультурну сферу мали нові, з точки зору ідеології, кадри. Партійними органами ставилося питання про залучення до державної, керівної та господарської, зокрема викладацької роботи, сміливіших і ближчих до нової влади представників української інтелігенції, «проводити більш активну лінію на притягнення української інтелігенції та її розслоєння» [33].

Більшість запланованих у країні важливих реформ у зв'язку з їх нереальністю «пробуксовувала». Резолюція ВУЦВК «Про проведення загального навчання на Україні» щодо загального навчання, ліквідацію неписьменності, яка була прийнята на II сесії IX скликання 28 жовтня 1925 р., не була виконана, як і постанова ВУЦВКу та РНК з цього ж питання від 30 липня 1924 р. (Зб. Уз. 1924 р. № 19, ст. 170). Тому уряд та правляча партія ухвалили аналогічні рішення в наступні роки.

IV сесія ВУЦВК IX скликання прийняла постанову від 23 листопада 1926 р. «Про проведення загального навчання (підсумки проведення загального навчання і найближчі перспективи)» [11, с. 337-339]. Нею передбачається «з метою планового використання безробітних учителів по школах сітки загального навчання взяти їх на облік і поступово пересувати кращих із них на село. Тих з учителів, що відмовляються від запропонованої їм роботи, знімати з обліку органів НКПраці і позбавляти їх державної допомоги» [11, с. 339].

Пов'язано це було з тим, що робота в навчальному закладі в усі роки радянської влади не вважалася престижною або стимульованою матеріальним достатком. Професійні митці, як і вчителі, нею нехтували. «...Тепер на масову роботу з музичного виховання не йдуть поки що музики й піяністи з віртуозною технікою, яким було б легко орудувати з найскладнішими речами в кожному окремому випадку» [24, с. 3], — пише Лідія Хересько у своїй праці «Музичне виховання (методика)». До речі, українська мистецька школа розробила й у цей період прекрасні методики мистецького виховання молоді в загальноосвітніх навчальних закладах. Згаданим автором було розроблено спеціальну методику музичного виховання дітей на рівні європейських методик. Рекомендована Державним Науково-Методологічним Комітетом Наркомосвіти УСРР по секції соціального виховання, професійної освіти для вжитку як посібник по ПедВУЗах та по вчительських бібліотеках установ Соцвиху, ця методика була розрахована на «рядового робітника, неосвідченого». На жаль, ця методика не набула поширення з тієї ж причини відсутності кваліфікованих кадрів.

Питання забезпечення навчальних закладів викладацькими кадрами не було вирішено впродовж багатьох років, а питання забезпечення навчальних закладів викладачами мистецьких дисциплін зусгалі органами освіти не порушувалося.

І це не випадково, оскільки уряд розглядав працю освітніх працівників тільки в аспекті її доцільності на шляху вирішення політичних цілей, «забезпеченню в усій культурній роботі зрост і зміцнення соціалістичних елементів» (курсив Авт.) [11, с. 340-345]. Механізм виконання цього завдання полягав у тому, що Наркомос повинен налагодити взаємодію профспілкових, комсомольських та громадських організацій з господарськими органами.

Забезпечити організацію виховання населення, суспільства мала освітня система як державний апарат комуністичного виховання. «Освітню систему, всі освітні органи й організації треба вважати за єдиний державний апарат, що за допомогою його пролетарська кляса, взявши владу до своїх рук, переводить комуністичну пропаганду, всю культурну роботу серед усіх лав трудящого населення» [22, с. 5]. Така теза міститься і в резолюції X з'їзду КП(б)У від 29 листопада 1927 р. «Про завдання культурного будівництва на Україні». В ній освітня система розглядається як єдиний державний апарат для проведення комуністичної пропаганди серед трудящих мас населення, будівництва «української культури, національної за її мовою, формою та матеріалом і пролетарської, колективістичної і інтернаціональної за змістом» [11, с. 365]. Ця концепція втілювалася в резолюціях Пленуму ЦК ВКП(б) від 12 липня 1928 року «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів» [11, с. 394-400], резолюціях, виконання яких було «бажаним» і в

Україні. Згідно з цим документом, для кожного випускника вищого навчального закладу було встановлено обов'язковий 3-річний термін роботи на виробництві за вказівкою держоргану.

Так розпочався довготривалий період «добровільно-примусового» розподілу випускників навчальних закладах з метою використання молодих спеціалістів на висококваліфікованих посадах, але низькооплачуваній праці.

У цей період мистецька освіта все більше заявляє про себе як самостійна система. Позитивним для її розвитку було визнання консерваторій та інших закладів мистецької освіти, в навчальних планах яких виникли серії загальноосвітніх дисциплін, як вищих навчальних закладів. Як свідчить С. Сірополко, «... за первісною освітньою системою Сов. України технікуми та інститути на одній площині — належали до категорії високих шкіл» [20, с. 78]. За наведеними в дослідженні даними, система швидко розвивалася, і в 1927 р. мистецькі навчальні заклади були представлені 12 технікумами і 4 інститутами, які були «...виключно учбовими установами і не ставили своїм завданням, крім навчання студентів, займатися науково-дослідною працею» [20, с. 82].

У матеріалах XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 р. «Про стан та перспективи культурного будівництва» [11, с. 439-455] зазначено, що поряд з 50 індустріальними вищими навчальними закладами, 25 сільсько-господарськими, 6 соціально-економічними, 63 педагогічними, 9 медичними в системі вищої освіти функціонують 9 мистецьких вищих навчальних закладів. Але ці дані, ймовірно, не є точними, оскільки на той час в Україні існували Київська, Одеська, Харківська консерваторії, Київський художній інститут, Київський театральний інститут, Київське, Артемівське, Одеське, Полтавське, Сімферопольське, Херсонське, Миколаївське музичні училища (музичні технікуми), Дніпропетровське, Харківське та Луганське художні училища (технікуми). Мистецьких вищих навчальних закладів було набагато більше. І перед ними ставили такі ж завдання, як і перед іншими вищими навчальними закладами. І вся їх культурно-освітня діяльність стає «... нерозривною частиною цілого соціалістичного перебудовного процесу, входить невід'ємною ланкою у п'ятирічний та інші перспективні плани реконструкції... країни».

У цей же період уже вкотре перед навчальними закладами поряд з завданнями пролетаризації контингенту студентів, викладачів, науково-творчих працівників, збільшення випуску спеціалістів, які працюватимуть у культурно-освітній сфері і на селі, завданням «боротьби з ворожими проявами» серед наукових та професорських кіл стає й проблема уніфікації різних систем освіти в Росії і Україні.

Таким чином, можна підсумувати, що, як і в перші роки Радянської влади, в Україні створювалася освітня система, спрямована на розбудову окремої від інших частин Російської імперії структури, що ставила завданням відтворення робочої сили різних рівнів кваліфікації в нових економічних умовах.

Отже, мистецькі навчальні заклади використовувалися як знаряддя впровадження нової ідеології, створення нової радянської культури. Від професорсько-викладацького складу, а це були переважно діячі мистецтва, які працювали й у мистецьких навчальних закладах, вимагається не професійна майстерність, а класовий підхід у творчій роботі, пролетарський інтернаціоналізм і орієнтація на політику РСФРР.

Змінилася й концепція діяльності мистецьких навчальних закладів. Якщо до 20-х рр. XX ст. їх діяльність мала більш приватний характер, а завдання полягало в поширенні освіти серед населення, розширенні його культурного прошарку, то зі встановленням радянської влади в Україні мистецькі навчальні заклади стали знаряддям в ідеологічній роботі, механізмом ідейного виховання населення. Освітня система використовується як частина державного апарату, як важіль державного регулювання соціокультурних трансформацій у країні.

Це період, у якому мистецькі навчальні заклади набували досвіду створення навчальних комплексів, що поєднували музичні (художні, театральні) професійні школи, музичні (художні) технікуми, консерваторії тощо і забезпечували наскрізну повну підготовку спеціаліста. В результаті таких нововведень у 20-ті рр. вони неодноразово реформувалися, що свідчило про непослідовність освітньої політики уряду, призводило до руйнування професійних здобутків академічної освіти, втрат кадрового потенціалу. Це був період, коли розбудова української культури відбувалася на національному ґрунті.

Екстраполюючи свій погляд у сучасність, зазначимо, що плюралізм думок щодо основних засад створеної в згадуваний час системи освіти знову виявився на межі XX-XXI ст. у дискусії щодо шляхів реформування освітньої галузі в Україні і місця в ній професійно спрямованої системи освіти, якою є система мистецької освіти, а також місця в цій концепції мистецьких навчальних закладів.

У 90-ті рр. минулого століття Україна повернулася до економічних методів управління освітою, що вже були апробовані у 20-ті XX ст. Виникли тенденції надання освітніх послуг за кошти населення, використання матеріальної бази навчальних закладів для одержання обігових коштів, створення навчальних комплексів, українізації навчального процесу тощо. Але це вже інша система навчальних закладів, сформована в постіндустріальному суспіль-

стві. Дослідження її місця в соціокультурному середовищі країни може стати темою окремих досліджень.

Список літератури

1. Болтівець С. Педагогічні ідеї та погляди І. М. Стешенка / С. Болтівець // Український педагог Іван Стешенко : посіб. з історії педагогіки. — С. 29.
2. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.) / Г. Васькович. — Тернопіль : Мандрівець, 1996. — С. 147–148.
3. Ващенко Г. Твори. Т.4. Праці з педагогіки та психології / Г. Ващенко. — К. : Школяр-ФадаЛТД, 2000. — С. 49–50.
4. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. — Нью-Йорк, Львів, Київ, Торонто, Мюнхен, 1992. — С. 33.
5. Даніленко В. М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даніленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. — К. : Либідь, 1991. — С. 256.
6. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1919. — № 4. — Ст. 46.
7. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1923. — № 29. — Ст. 430.
8. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1924. — № 6. — Ст. 46.
9. Звігальський Я. Професійна освіта на Україні / Я. Звігальський, М. Іванов. — Олександрія, 1927. — С. 36.
10. Кодекс Законів про народну освіту У.С.Р.Р. — Культурне будівництво в Українській РСР: найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського Уряду 1917–1959 рр. // Зб. документів : у 2 т. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1980. — С. 881.
11. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського Уряду 1917–1959 рр. : зб. документів : у 2 т. Т. 1. (1917 — червень 1941 рр.). — К. : Держ. вид. політ. літ. УРСР, 1960. — 881 с.
12. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України: В 2 т. —Т.1. (1917-1943 рр.) : [монографія] / І. Л. Лікарчук. — К. : Видавець Ешке О.М., 2002. — 332 с.
13. Нариси з історії українського шкільництва. 1905-1933 : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська та ін. — К. : Заповіт, 1996. — С. 256.
14. Народний учитель. — 1924. — 3 лют.
15. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник : у 2 ч. / упор. І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. — К. : Вища шк., 1997. — Ч.2. — С. 76.
16. Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 рр. / С. Пастернак. — К., 1920. — С. 6–7.
17. План управління освітою на Україні // Вільна Українська школа. — 1917. — № 5-6. — С. 57.

18. Резолюції II-го Всеукраїнського Учительського З'їзду в Києві // Вільна Українська Школа. — 1917. — Ч.1. — С. 34.
19. Святненко Г. В. Зміцнення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів культури і мистецтва України в 30-80-ті роки / Г. В. Святненко // Питання історії культури України : зб. наук. пр. / Київськ ін-т культури ; ред. колегія: Гордієнко Л. М. (кер.), Гірявець Т. О., Кондратюк А. С., Кузнецова Л. В. Ольговський С. Я., Путро О. І. — К., 1995. — С.121–130. — С. 168.
20. Сірополко С. Народна освіта на українських землях і в колоніях / С. Сірополко // Українська культура : лекції / за ред. Д. Антоновича. — К. : Либідь, 1993. — С.72–91.
21. Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні / С.Сірополко. — Варшава, 1934. — С. 198.
22. Скрипник М.О. Завдання культурного будівництва на Україні: Доповідь на X з'їзді КП(б)У / М. О. Скрипник // Радянська освіта. — 1928. — №1. — С. 5.
23. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства Украины. — 1918. — № 39. — Ст. 507.
24. Хересько Л. Музичне виховання (методика) / Л. Хересько. — Х.-К. : Держвидав Укр., 1930. — 264 с.
25. ЦДАВО України. — Ф. 4805. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 74-75.
26. ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 8-9 і зв.
27. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 379. — Арк. 481.
28. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 26.
29. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 17.
30. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр.12. — Арк. 26
31. ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 1.
32. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк.- 8
33. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 2. — Арк. 138.

Надійшла до редколегії 09.12.2010 р.